

ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКИ ПРОБЛЕМИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И СЕЛА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Апстракт: Аутори разматрају искуство Србије у развојним проблемима пољопривреде и села. Аутори истичу следеће развојне проблеме: економски проблеми и криза сточарства; проблем организовања и нужност удруживања произвођача; демографски проблеми и „умирање села“; нужност интегралног руралног развоја и ревитализације села. Уместо закључка, аутори констатују неповољне развојне трендове и предлажу концепт руралног развоја и руралне економије, по угледу на Европску Унију.

Кључне речи: пољопривреда, село, проблеми, сточарство, демографија, рурални развој.

1. Увод

Од мноштва проблема у развоју пољопривреде и села у Републици Србији издвајамо **две групе** основних проблема: економски проблеми и демографски проблеми. Рурални развој је, по нашем мишљењу, стратешки приоритет Републике Србије.

2. Економски проблеми – криза сточарства и раст цена

Овде је реч о проблемима на макро и на микро нивоу. На макро нивоу постоји дугорочни **раскорак (геп)** између доприноса аграрног сектора формирању бруто друштвеног производа (БДП) и издвајања средстава у Аграрни буџет, на штету пољопривреде. Поред тог перманентног стратешког проблема, који се не решава ни након више промена влада, озбиљан проблем је и **неконзистентност мера аграрне и руралне политике** (Пејановић, Тица, 2005). Те мере се, наиме, мењају, од министра до министра. Оне морају бити благовремено познате, а њихове измене и допуне не треба да погоршавају економски положај произвођача, који су у претходном периоду започели инвестициона улагања у агробизнис. Стога је неопходно преиспитати основаност наглог смањења издвајања у тзв. „први стуб“ са 90% у 2003. на 38% у 2006. години, посебно укидање премија за све ратарске културе, као и значајно смањење премија за млеко у 2007. години.

Основаност **преиспитивања** наведених негативних тенденција у аграрној политици произлази из чињенице да економија Србије ни после седам година транзиције није достигла обим производње из периода 1985-1989. године. То се најбоље одсликава на сточарству, као „кичми“ (пољо)привреде наше земље (Пејановић, Тица, 2005).

У Србији укупна производња меса годишње износи око 450.000 тона. Ту је највише свињског меса 250.000 тона, говеђег 100.000 тона, овчијег 20.000 тона, живинског од 60-70.000 тона. Пре двадесетак година Србија је годишње производила чак 700.000 тона меса. Нарочито је угрожена производња свињског меса, где је изражен **драстичан пад**, посебно у Војводини, где је производња у 2006. години мања чак за 40% у односу на 1984. годину.¹ Поред тога, у Србији је дошло и до драстичног смањења потрошње меса по становнику, са 65 (почетком деведесетих година) на око 35 кг 2006. године. То је упола мање него у Европској унији, где је просечна потрошња меса 87,9 кг по становнику, или три пута мање него у САД, где она износи 115 кг по становнику. По потрошњи меса само је Албанија иза наше земље у Европи. Потрошња млека је опала на ниво око 60-70 литара годишње по становнику, што је на нивоу неразвијених земаља.

Слична ситуација је и у говедарству: лоша генетика, недовољна примена науке и савремене технологије, ситне фарме са малим бројем грла, застарели објекти, и сл.² Генетски потенцијал грла је слаб и недовољно искоришћен, због чега краве дају мање млека него што би могле. Просечна млечност европске краве расе холштајн-фризијска износи између седам и осам хиљада килограма млека у години, док је то код нас дупло мање. Ситуација је лоша и у производњи говеђег меса, јер немамо довољно грла у тову, што је директна последица лошег стања у говедарству. Стога Србија није у могућности да искористи квоту од преко осам милиона тона могућег годишњег извоза говедине у ЕУ. Тренутно није ни близу цифре од два милиона тона.³ Нужне су, дакле, премије за извоз живе јунади, како би се искористиле извозне могућности.⁴

У стварању бруто друштвеног производа пољопривреда Србије учествује са око 31 одсто. У прошлој години пад производње био је 8,11 одсто и вредност производње око три милијарде евра, што је за 11 одсто мање од производње у 2006. години.⁵ Ова година је пуна неизвесности, јер је сетва скупља за 60 одсто у односу на 2007. годину. Узастопни пад пољопривредне производње карактеристичан је за последње три године.

Као последица дугогодишњег пада пољопривредне производње дошло је, у другој половини 2007, до наглог пораста цена пољопривредних и прехранбених производа⁶ (табела 1). Велика поскупљења хране значајан су (поред поскупљења нафте) узрочник инфлације.

¹ Рачуна се да у Србији сада има једва 3,4 милиона **свиња**, или за четвртину мање него пре нешто више од једне деценије, јер је покољ свиња обухватио и крмаче и пазимице.

² У Србији сада има само око милион грла **говеда** или за трећину мање него пре седам година. Иста тенденција се уочава и у млечном говедарству, јер је број музних крава сведен на свега 740.000 грла.

³ У Србији има тек око 20.000 квалитетних **јунади** у тову, што може да покрије извоз од само 2.500 до 3.000 тона. Да би се испунила бриселска квота од 8.700 тона, потребно је да се тов јунади повећа пет пута.

⁴ Прошле године (2007) постигнут је рекордни аграрни **извоз** вредан чак 1,7 милијарди долара. Истовремено, према проценама РЗС у 2007. години забележен је **пад** пољопривредне производње од 8,11 одсто. То је **праћено** и **скупом** храном, што због екстензивне и релативно ниске продуктивности, што због трговинског монопола и високих пореских оптерећења.

⁵ Производња кукуруза је била у 2007. Нижа за 35% у односу на 2006. Производња сунцокрета и соје имала је сличан међугодишњи пад, док је једино производња шећерне репе задржала остварени ниво производње из 2006.

⁶ Поред тога, **раст цена хране је глобални тренд**. С друге стране, пољопривреда у Србији забележила је лоше резултате и због неповољних временских прилика (климатске промене). Значајан је и утицај монополског положаја прерађивача. Та три чињеница су били предуслови наглог пораста цена хране у Србији. Међутим, раст цена хране, посебно у другој половини године, био је приметно већи од оног у другим земаљама региона, које су биле погођене сличним временским приликама. То говори у прилог нашој тези о дубокој кризи пољопривреде Републике Србије.

Табела 1: Пораст цена хране у 2007. години у изабраним земљама региона и ЕУ

	Пораст цена хране		Пораст потрошачких цена без цена хране		Пораст цена хране дефлациониран остатком индекса потр. цена	
	дец.07 /дец.06	дец. 07/јун07	дец.07/дец.06	дец. 07/јун07	дец.07/дец.06	дец. 07/јун07
Бугарска	21,1	19,9	6,7	3,9	13,5	15,4
Србија	18,4	15,9	4,7	1,6	13,1	14
Румунија	9,4	8	3,2	2	6	5,9
Чешка	11,2	7,7	3,5	1	7,4	6,6
Словенија	12	7	3,7	1,4	8	5,6
Мађарска	13	6,3	4,9	1,1	7,8	5,1
Шпанија	6,6	5,3	2,8	1,1	3,7	4,2
Грчка	4,3	4,5	3,1	1,6	1,1	2,8
Пољска	7,9	3,9	2,7	1	5,1	2,9
Немачка	5,7	3,8	2,5	1,5	3,1	2,3
ЕУ	5,7	3,9	2,3	1,1	3,4	2,8
Евро зона	4,8	3,3	2,3	1,1	2,4	2,2
Словачка	7,2	3,4	1,3	0,9	5,8	2,5
Француска	3,2	1,6	2,3	1,3	0,9	0,3

Извор: Индекс потрошачких цена, Храна и безалкохолна пића; Еуростат, РЗС

Само три групе производа заслужне су за чак 74% пораста цена у другој половини 2007. године. То су: индустријски прехранбени производи, пољопривредни производи и нафтни деривати. Наведене групе, у исти мах, чине свега трећину индекса малопродајних цена. Чињеница да је далеко највећи део пораста цена концентрисан на релативно уску групу производа, указује да је инфлација у другој половини 2007. била изазвана пре свега ударом са трошковне стране. Млеко и млечне прерађевине су у 2007. години забележили највећи раст цена међу прехранбеним производима. Од јануара 2007. године ови производи су у просеку поскупели за трећину, чиме домаћи потрошачи за ове намирнице издвајају више новца од суседа. Парадоксално је, међутим, да је млеко у Србији достигло највише цене у региону, док је откупна цена за фармере међу најнижим.

Према проценама економских експерата прошло је време јефтине хране. У последњих десет година цене ратарских култура повећане су у свету чак четири пута. То најбоље илуструје цена најважније ратарске културе – пшенице, која је лани, током жетве, продавана у Србији за 11,5 динара, да би сада коштала око 23 динара. Слично је и са кукурузом, сунцокретом и сојом. Све је готово дупло скупље. Ово би требало да буде важан индикатор (сигнал) креаторима економске (и аграрне) политике.

Потребно је мерама аграрне политике **зауставити негативне тенденције** у сточарству.⁷ У циљу интензивирања укупне пољопривредне производње треба

⁷ Пре годину дана сточари у Мачви су **блокирали** саобраћајнице, захтевајући од државе интервентни откуп свиња, јер је понуда била изузетно велика, па су цене пале знатно испод трошкова производње. Није било значајнијих промена ни до пре неколико месеци, када су товљеници продавани за само 60

подстицати сточарску производњу, све док се не достигне најмање 0,8 условних грла по хектару, што је ниво тржишно средње развијених пољопривреда. Забрињава низак удео сточарства код нас у вредности укупне пољопривредне производње (око 36%). Код развијених земаља ово учешће је од око 60%. Поред тога, оскудан сточни фонд, који се већ више од једне деценије смањује у Србији за око два одсто годишње, показује своје неповољне ефекте у веома деликатном тренутку за нашу пољопривреду. Догађа се то управо у моменту када се најављује отварање тржишта ЕУ за увоз живе стоке из Србије, за млечне производе и за постепено укључивање свињског меса у извозне квоте. Поред тога, велике су могућности извоза меса и прерађевина у оквиру ЦЕФТА споразума са државама југоисточне Европе, са којима Србија има значајан суфицит у робној размени (Пејановић и сар., 2007).

Мере аграрне политике треба усмерити ка тржишно оријентисаним производним субјектима. Неодрживо је да у Србији свако производи онако и онолико колико жели и како хоће, без ослонаца на науку, струку и сигурног купца. У наше сточарство морају бити уведени савремени принципи производње, прераде и промета.⁸ Посебно је то битно у ветеринарско-санитарној области, јер инострани купци захтевају све строжије критеријуме. Нужна је, поред тога, и конкурентна цена у односу на понуде фармера у ЕУ.

У земљишној политици неопходна је политика очувања уређених земљишних комплекса, као и политика укрупњавања поседа. Мерама аграрне политике треба, такође, финансирати програме уређења и заштите земљишта у делу против ерозивних мера, изградње и реконструкције пољских путева и канала за одводњавање и наводњавање, подизања шумских ветрозаштитних појасева, итд. (Пејановић и сар., 2007).

Спољно-трговинска политика је важан сегмент економике и аграрне политике. Србија извози пољопривредних производа у вредности само 1,7 милијарди долара, а увозимо чак за 1,1 милијарду долара, па је трговински суфицит био 600 милиона долара. У блиској будућности морала би да продаје на светском тржишту 1,5 милиона тона кукуруза, милион тона пшенице, 150.000 тона меса, више од 200.000 тона шећера и 100.000 тона уља.

3. Демографски проблеми и "умирање села"

Дубоке промене захватиле су све сфере живота у селу Републике Србије. Највидљивији и дугорочно најопаснији знак промене је „умирање села“. Реч је о демографском пражњењу, посебно када су у питању она села која су удаљена од урбаних центара, односно која су лоше комуникационо везана са овим центрима. У оваквим селима, по правилу, остају само најстарији, незаинтересовани за иновације и модернизацију уопште и неспособни да обезбеде будућност.⁹ Деаграризација (напуштање села)¹⁰ и депопулација (смањење сеоског становништва) две су негативне одреднице српског села.¹¹

динара по килограму. Сада је ситуација потпуно другачија: цена товљеника је двоструко већа него лани, али понуда је готово симболична. То наводи клиничаре да повећају цене меса у малопродаји.

⁸ Неодрживо је да се **садржај меса** код товљеника на малим фармама креће између 50 и 55, а на великим око 60 одсто. И у тову јунади је потребна ужа специјализација и ниво квалитета какав траже инострани купци. Познато је, наиме, да купци у Грчкој и Италији, осим специфичне обраде закланих животиња, захтевају да јутеће месо има одговарајућу боју, маринованост ткива и садржај маасноће, и сл.

⁹ Од 412 војвођанских села процесом депопулације је мање или више захваћено више од 300 села.

¹⁰ У бившој СФР Југославији десила се најбржа деаграризација на свету. За 50 година XX века из села у град се преселило око осам милиона људи. Такав процес је трајао у свету око 150 година. Сеобе су

Мада сваки други становник Србије живи на селу и мада је од десет насеља девет сеоских, више од 80% индивидуалних газдинстава или уопште нема активних лица или нема пољопривредника. Све је чешћи случај да се цела домаћинства потпуно гасе. Све је више села без млађег света, а тиме и без природног прираштаја становништва, са просеком старости изнад 65 година.

Свему томе треба додати и драматичне промене у социјалним односима на селу и породици, у систему вредности, начину живота, у погледима на традицију, језик, религију. Процес транзиције је оставио пустош на нашем селу.¹²

Стопа природног прираштаја становништва у селима Србије показује, од 1989. године, негативни тренд. Стопа наталитета је пала на око минус један до минус три промила. Ако се зна да се свака стопа природног прираштаја испод пет сматра неповољном, јер она већ значи или наговештава депопулацију, онда је јасно шта значе негативне стопе природног прираштаја становништва. Рапидно се, дакле, смањује наталитет, а у неким крајевима Србије влада права „бела куга“ (годишње више умре него што се роди чак око 40.000 житеља).

Природни прираштај је негативан и за АП Војводину у целини. Од укупно 45 општина - чак у 38 он је негативан, што је забрињавајуће. Незнатан раст становништва у временским интервалима између пописа готово је искључиво резултат механичког прилива становништва, а не његовог природног раста.

Један од највећих структурно развојних проблема српског друштва данас јесте убрзано смањивање сеоског становништва (депопулација села), која превазилази темпо смањивања пољопривредног становништва (деаграризацију). У 60 одсто српских села смањује се број становника одсељавањем. То су села са старијим становништвом, у њима је наталитет све мањи, смртност све већа, природни прираштај нулти или негативан, те је депопулација израженија од имиграције. Пошто је у овим селима становништво већином пољопривредно (преко 60 посто), то се депопулација села манифестује и као сенилизација и девастација пољопривреде и свих сеоских подручја удаљених од главних комуникација и већих градова.

Смањивање броја целокупне популације у Србији одвија се готово три пута брже у односу на протеклу деценију. С друге стране, брзина којом расте број становника Београда, Новог Сада и Ниша у истом периоду - повећала се за више од 50 одсто. Ако се тако настави, већина територије Србије у догледној будућности могла би се претворити у праву демографску „пустињу“.

Смањење броја становника Србије представља наставак тренда започетог почетком последње деценије прошлог века, али драматично већом брзином. Из Центра за демографска истраживања Института друштвених наука у Београду, објашњавају да само још Београд, Нови Сад и Ниш могу да покрију пад броја становника, изазаван већим бројем умрлих од рођених и то приливом људи из мањих градова у Србији. Мањи градови, који су били урбани центри током минулих деценија захваљујући приливу становништва из околних села, зауставили су свој популациони раст. Ови градови су данас добрим делом настањени старијим досељеницима из аграрног окружења.

настављене у последњој деценији XX века када је ратни вихор у Србију „донео“ још близу 400.000 нових житеља из Хрватске, Босне и Херцеговине и са Косова и Метохије.

¹¹ Од укупно 4.239 насеља у Србији стопа природног прираштаја је негативна у чак 73,3 одсто. У само пет одсто било је више рођених него умрлих, док у отприлике толико насеља није било ни умирања ни рађања.

¹² Сиромаштво празни наша насеља. У Србији сваке године „нестане“ град од око 25.000 становника. У периоду 1992-2005. због негативног природног прираштаја становништво Србије је смањено за 276.800 лица („Политика“, Београд, 13.ВИ 2007, стр. 10).

Неповољне тенденције су евидентне и када је у питању старење становништва. Наша земља се налази међу десет држава света са најстаријим становништвом. Према класификацији Уједињених нација, Војводина има чак врло старо становништво, у оквиру којег константно опада удео најмлађих категорија, а убрзано стари радно активно становништво. Због тога се стално увећава стопа морталитета.¹³

Ситуација на сеоским подручјима је још неповољнија. Наиме, преко 70% војвођанских села се налази у стању мање или више изразите депопулације. Што због великог и перманентног пада стопе природног прираштаја, што због механичког одлива (деаграризације) становништва, ова села су захваћена процесима девитализације, сенилизације и укупне девастације.

Демографска ситуација у Србији је, дакле, изразито неповољна. Процене демографских тенденција за наредне деценије, од стране многих аналитичара, још су песимистичније. То говори о нужности израде целовитог, интегралног, комплексног, али и врло диференцираног програма демографске обнове Републике Србије.

Када је реч о селу, нужна је нова стратегија развоја пољопривреде и села, чији кључни елемент треба да буде **концепт интегралног руралног развоја**.

4. Нужност интегралног руралног развоја и ревитализације села

Република Србија је изразито рурална земља. Велики део њене територије чине рурална пространства, на којима живи око половине становништва. Проблем је, међутим, неадекватне демографске и руралне политике.

У Србији данас има око 4.800 села. Просек старости у већини села је око 60 година. Свако четврто село у Србији нестаје, одумире. Више од 200 села је без иједног становника млађег од 20 година. Од 1991. године до данас број пољопривредних газдинстава се смањио за преко 20%. Широм Србије данас је празно око 40.000 кућа (исто толико стаја и обора). У Војводини их је половина од тог броја. "Пустошење" војвођанских села најизразитије је у јужном Банату (општине Пландиште, Алибунар и Бела Црква), где има села која су аветињски празна. Суморну слику наше демографије употпуњује и податак последњег пописа становништва 2002. године, према коме је у Србији стопа природног прираштаја негативна.

Ако се овоме дода податак по коме у Србији годишње остане необрађено око 500.000 хектара њива, од 4,25 милиона хектара обрадивих површина, колико их у Србији има, онда је јасно колики је раскорак између стварног и могућег.

Проблем је и у онемоћалом сељачком газдинству. У XX веку је, наиме, сељачко газдинство у Србији било ограничавано идеолошким предрасудама (какав је био максимум). Данас нема тог максимума, али имамо све мањи број људи који имају велике поседе од по неколико десетина хиљада хектара (земљопоседници) и све већи број оних који остају са својим ситним поседом (просечно газдинство у Србији је испод три хектара површине). Такав модел (пољо)привредног развоја је, очито, превазиђен.

Уместо досадашњег модела (пољо)привредног развоја треба прећи и код нас на **модел интегралног руралног развоја**, по угледу на ЕУ. Тај модел, који се у ЕУ реализује усвајањем Агенде 2000, постао је „други носећи стуб ЗАП – а“ (заједничке аграрне политике), поред „првог носећег стуба“, који се односи на тржиште и директну

¹³ На почетку овог миленијума Србија улази у стадијум дубоке демографске старости - 22 округа имају негативан природни прираштај. У последњих тридесетак година чак око 80 општина захватио је интензиван процес демографског пражњења. Поражавајући је податак по коме 2005. године у 1014 села није рођена ниједна беба ("Политика", Београд, 13.ВИ 2007, стр.10).

помоћ фармерима. Потребно је концепт тог модела имплементирати на наше услове руралног развоја. Шта је суштина овог модела?

Захваљујући читавом низу реформских аката¹⁴, донетих у циљу побољшања економске и социјалне кохезије Заједнице (ЕУ), **рурална подручја** постају све више привлачна за различите врсте бизниса, нарочито за оне који нису конкурентни у пренасељеним урбаним центрима. Отварање могућности за нове послове почело је да привлачи све већи број људи у некада запостављена рурална подручја. На село, као подручје рада и живљења, не гледа се више са резигнацијом.

Одрживост руралног развоја, по новом концепту, не огледа се само у очувању квалитета природних ресурса и биодиверзитета, већ и у **очувању** социјалног и културног диверзитета, као основе опстанка на нашој угорженој планети.

Нови концепт руралног развоја и руралне економије уводи у земље – чланице ЕУ **стручну обуку**, која житеље руралних подручја охрабрује да улазе у нове облике руралног бизниса. Сматра се да рурални свет има значајне капацитете за саморевитализовање.

Програми руралног развоја¹⁵ усмерени су на обуку фармера за коришћење нових технологија у реструктурираној пољопривредној производњи, чиме се доприноси смањењу изолације најзначајнијих руралних региона.

У оквиру руралне економије житељима руралних подручја пружа се шанса да се, поред пољопривреде, баве и **другим делатностима**, као што су шумарство, занатство, туризам и друге активности усмерене на одржавање руралног амбијента.

Ову ренесансу „неорурализма“ неки аутори су изједначили са појмом „рурална индустријализација“, што подразумева да све мање људи ради у пољопривреди, мада највећи део популације живи у руралним подручјима. Основу новог приступа чини развој бизниса у и око пољопривреде у руралним срединама. Европски парламент, у једној од својих резолуција, каже да „нема руралног развоја без присуства пољопривреде у извесном степену“, али и да „развој руралних заједница не може бити поверен само пољопривреди“.

Реформисана аграрна политика у политику руралног развоја враћа виталност мешовитим, ресурсно ограниченим газдинствима (парт-тиме фарме), која се могу бавити и другим делатностима руралне економије („око пољопривреде“). У неким земљама (на пример у Француској) сматра се да би мешовито газдинство у садашњој фази развоја, могло представљати чак и преовладавајући модел развоја унутар новог европског концепта мултифункционалне пољопривреде.¹⁶

¹⁴ Међу овим актима најзначајније су Меклеријеве реформе (МапСхаеру Реформе) заједничке аграрне политике из 1992. године, које су потом потврђене Мастрихтским договором (Мастрихт Треату). Реч је о **реформисању аграрне (секторске) политике у политику руралног развоја**.

¹⁵ Такав је програм **Лидер** (Леадер-Лисонс ентре де девелопмент де л економии рурале – Упутства за укључивање у акције развоја руралне економије). Лидерови програми промовишу транснационалну и међурегионалну сарадњу, размену информација и искустава преко мреже “Рурал Еуропе, Леадер Еуропеан Обсерватори” (Брисел). У оквиру програма Лидер познати су Лидер И, из 1991., Лидер ИИ, за период 1994 – 1999., Лидер плус за период 2000 – 2006. године. Поред Лидер иницијативе од почетка 90-их у Заједници су познате и друге иницијативе (програми), као што су Интеррег, Енвирег, Пеасе и Посел.

¹⁶ **Мултифункционална пољопривреда** подразумева акције које нису усмерене једино на повећање производње и бављење пољопривредом, него и на остале користи живота на селу, као што су: (1) користи од очувања околине (биодиверзитет, заштита од поплава, ерозије, очување природних пејзажа...); (2) корист од обезбеђивања прехранбене сигурности у руралним подручјима; (3) развој руралних подручја (обезбеђивање запослености и повезивање пољопривреде са осталим секторима); (4) социјално – економска корист (очување традиционалних сеоских вредности, културног наслеђа и томе сл.). Реч је,

Најзначајнији реформски документ заједничке аграрне политике (ЗАП) је **Агенда 2000** (Берлински споразум) из 1999. године. Овај документ представља нови европски поглед на **будућност руралног развоја**.

Агендом 2000 истакнути су, између осталог и носећи стубови ЗАП-а. **Први стуб** представља конкурентна и одржива мултифункционална пољопривреда, у којој фармери нису само произвођачи хране, већ и чувари природних ресурса и животне средине. **Други стуб** представља рурална економија, финансијски подржавана кроз политику руралног развоја, којом се гарантује трајна виталност руралних заједница.

У вези са другим стубом ЗАП-а, који пројектује развој руралног света у ЕУ, постоје неслагања међу преговарачима унутар СТО (Светске трговинске организације), која се залаже за смањивање свих аграрних субвенција. ЕУ чине све да оправдају своје **субвенције агро-руралном сектору**.

Агенда 2000 предвиђа огромне износе **финансијских средстава** предвиђених за пројекте руралног развоја. С тим у вези понуђене су 22 **мере** које се могу прописати у 7 ширих категорија: (1) инвестиције у фарм-бизнис; (2) хумани ресурси - млади фармери, рано пензионисање и стручна обука; (3) региони са неповољним условима за развој и са проблемима очувања животне средине; (4) мере очувања животне средине у агро-регијама; (5) мере за унапређење прераде и маркетинга пољопривредних производа; (6) мере помоћи шумарству и (7) мере које промовишу интегрални развој руралног подручја.

Укупно финансирање руралног развоја од стране ЕУ за период 2000-2006. године обухвата преко 50 милијарди евра за основне програме руралног развоја. Од тога 33 милијарде евра потиче из средстава ЕАГГФ-Гуарантее секција, а 18 милијарди евра из ЕАГГФ-Гуиданце секција.¹⁷ Преосталих око две милијарде евра односи се на средства из програма Лидер плус.¹⁸

Мултифункционалност (мултиактивност) је кључна реч нове **аграрне и руралне политике ЕУ**, која се често повезује са синтагмом „**сеоски развој**“. Пољопривредне делатности у овом контексту нису повезане само са обрадом земље и производњом хране, него и са управљањем животном средином, као и пружањем услуга локалној заједници и читавом друштву. У свом основном значењу ово није нови концепт, будући да је пољопривреда и пре имала мултифункционалну улогу у привредном и друштвеном развоју, али су се услови данас прилично изменили (Пејановић и сар., 2007).

Присутна је широка расправа о новим задацима које пољопривредна газдинства треба да обављају за друштво и у том смислу истиче се значај анализе мултифункционалности. Једно од тумачења мултифункционалности полази од постојања бројних производних и непроизводних оутпута које производи пољопривреда, који се могу вредновати на постојећим тржиштима или пак не подлежу тржишним механизмима. Мултифункционалност протумачена на овај начин није специфична само за пољопривреду, већ је својство и других привредних делатности и може се назвати „позитивним“ концептом вишефункционалности (ОЕЦД, 2001.).

наиме, о прелазу од пољопривреде ради производње (агрикултуре оф продуцтион) на пољопривреду ради заштите (агрикултуре оф протектион).

¹⁷ **ЕАГГФ**-Еуропеан Агрикултурал Гуиданце анд Гуарантее Фунд (Европски фонд за усмеравање и гаранције у пољопривреди). Фонд садржи две секције: Гуиданце (усмеравање) и Гуарантее (гаранције).

¹⁸ **Ефекти** концепта интегралног руралног развоја у ЕУ су очигити. Велика Британија је тиличан пример урбаног егзодуса током 90-их година, са стопом раста руралног становништва од 17,8%, при повећању укупног становништва по стопи од 3,5% годишње.

Нормативни приступ тумачењу мултифункционалности темељи се на бројним функцијама пољопривреде, не само у производном процесу, већ и на другим функцијама које извиру из ње саме и које јој друштво повери. Наиме, током последњих деценија, у развијеним европским државама, појавили су се бројни предузетници који су започели пољопривредну делатност, а постепено уводили и нове профитабилне непољопривредне делатности. Бројни су примери таквог „сеоског предузетништва“, који показују да је концепт вишефункционалности строго везан за присутност пољопривредних и непољопривредних делатности унутар истог газдинства, где постоји заједничко коришћење истих ресурса. У овом случају мултифункционалност пољопривреде представља много више од могућности остваривања додатног прихода (Пејановић, Крајиновић, 2007). У суштини ради се о новом организационом облику предузетништва, који повезује (удружује) пољопривредну производњу са другим делатностима, као што су туризам, прехранбена индустрија, трговина, производно и услужно занатство, задругарство различитог типа, образовање, култура, здравство, чување крајолика и животне средине, издавање у најам земљишта и кућа за становање и друге профитабилне активности. При томе, сеоско предузетништво не мора да буде лоцирано само у сеоским подручјима (примарним сеоским насељима, центрима села или центрима заједнице села), већ налази своју примену и близу већих градских насеља, где постоји потенцијална тражња за пољопривредно-прехранбеним производима, као и за активностима које укључују рекреацију, рехабилитацију или бригу о жртвама социјалне патологије урбаних средина.

5. Уместо закључка

Искуство Србије у развоју пољопривреде и села је, на жалост, негативно. И поред тзв. компаративних предности за пољопривредни и рурални развој, тај ресурс је недовољно и неефикасно искоришћен. Вредност аграрне производње у 2007. је око три милијарде евра (2006. то је било 3,3 милијарде евра), што је далеко испод потенцијалних могућности. Поред тога, имамо парадоксалну ситуацију: пољопривреда бележи највећи извоз у условима негативне стопе раста (2007). Од 2000. године у Србији је остварена негативна стопа пољопривредне производње у чак шест година: 2000, 2002, 2003, 2005, 2006. и 2007. Овакви резултати упозоравају и подсећају на црну прогнозу организације ФАО – по којој Србија може постати зависна од увоза хране. У Србији из године у годину производимо мање пшенице, кукуруза, соје, сунцокрета и доживљавамо драстичан пад сточарства. То су, најкраће, резултати спровођења Стратегије развоја пољопривреде Србије, усвојене пре неколико година (2005).

Неповољна ситуација у пољопривреди и на селу Републике Србије последица је многобројних узрока: дугогодишњег неповољног положаја пољопривреде у примарној и секундарној расподели националног дохотка (депресиране цене и диспаритети цена), погрешне аграрне политике, неконтролисане и убрзане деаграризације, суша и поплава, релативно малих инвестиција у пољопривреду и село, неповољних услова кредитирања, политичких проблема, и тел. Поред тога, Србија демографски стари и годишње губи становника величине средњег града, што отежава развој пољопривреде и села. Стога је нужна демографска политика, како би се зауставио процес убрзане депопулације.

Брза и неконтролисана деаграризација, уместо раније аграрне пренасељености проузроковала је другу крајност – индустријску и урбану пренасељеност. Пренасељеност градова људима без посла нарочито је показала своје лоше стране у време транзиције. Градски живот је скуп, несташица станова велика (са еномним

ценама), фабрике су препуне сувишних радника (око милион људи је незапослено), а у нашим селима су многе њиве тих истих људи необрађене, а добар део кућа је празно.

Процес девастације руралних подручја веома је интензиван. Да би се зауставили негативни трендови на српском селу, потребна је нова политика, тј. политика интегралног руралног развоја, по угледу на ЕУ. Циљ те политике је боља валоризација руралних ресурса, њихов допринос повећању богатства и благостања, посебно руралних становника. Села нису само „производни погони“, већ и места за живот, боравак, одмор, рекреацију. Реч је, наиме, о новој развојној филозофији, која се заснива на интегралном развоју руралних подручја у којима живи око половине становништва Републике Србије, и где има места и услова за живот и рад великог броја становника из „пренатрпаних“ градова.

Нужан је, дакле, по нашем мишљењу, нови концепт руралног развоја и руралне економије, по угледу на ЕУ. Потписивање споразума о стабилизацији и придруживању са ЕУ обезбедило би повећање квоте за извоз многих аграрних производа, као и приступ фондовима и привлачење страних инвестиција, што је веома важно за развој конвенционалне и органске пољопривредне производње (Пејановић и сар., 2007). Уколико се, уз то, искористи просторно и за нас повољно руско тржиште, постоје реалне шансе за развој пољопривреде и оживљавање села.

6. Литература

1. Пејановић, Р., Тица, Н.: Транзиција и агропривреда, монографија, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2005.
2. Пејановић, Р., Његован, З., Тица, Н.: Транзиција, рурални развој и аграрна политика, монографија, Економски институт-Београд, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2007.
3. Пејановић, Р., Тица, Н.: Дилеме око концепта нашег аграрног развоја, Агроекономика, Департман за економику пољопривреде и социологију села, тематски зборник („Актуелни проблеми транзиције агропривреде“), редактор Р. Пејановић, Пољопривредни факултет, Нови Сад, бр. 36/2007, стр. 7-24, ИССН 0350-5928
4. Пејановић, Р., Крајиновић, М.: Нужност нове стратегије развоја пољопривреде, међународни научни скуп, Тематски зборник („Мултифункционална пољопривреда и рурални развој“), Институт за економику пољопривреде, Београд, 2007, стр. 1052-1064. ИСБН 978-86-82121-48-0
5. Пејановић, Р.: Странпутице и путеви наше аграрне политике (1) (2), Савремени фармер, Департман за сточарство, Пољопривредни факултет, Нови Сад, бр. 30/2007; 31/2007, стр. 27-31; стр. 25-28, ИССН 1450-9024
6. Пејановић, Р. и сарадници: Транзитион оф Агрикултуре Економиу ин тхе Републик оф Србија (Ацхиеvementс, Еffецтс анд Лимитатионс), Церцетари стиинтифице, рериа А ХИ-А, Университатеа де стинге агрицола си медицина ветеринара а банатулуи Тимисоара, Едитура агропринт Тимисоара, 2007, стр. 137-141.
7. Пејановић, Р.: Неки економски фактори деаграризације, Зборник Матице Српске за друштвене науке, Нови Сад, бр. 102-103/1997, стр. 129-137.

8. Пејановић, Р.: Деаграризација као ограничавајући фактор пољопривреде и села, зборник радова "Стратегија Развоја Југославије и укључивање предузећа у светску привреду", Копаоник, 1998, Савез економиста Југославије, Београд, 1998, стр. 197-206.
9. Пејановић, Р. и сарадници: Криза сточарства и предлог мера аграрне политике, зборник радова "Тржишна реформа привреде – изазови и могућности", Суботица, 2000, СЕЈ, Економист, Београд, бр. 4/2000, стр. 129-141.
10. Пејановић, Р.: Политика руралног развоја у Европској Унији, Савремени фармер, Департман за сточарство, Пољопривредни факултет, Нови Сад, бр. 22/2005, стр. 29-30.

Проф. др Радован Пејановић
Проф. др Недељко Тица

PROBLEMS OF AGRICULTURAL AND RURAL DEVELOPMENT – EXPERIENCE OF SERBIA

Summary

The authors refer to the experience of Serbia regarding problems in agricultural and rural development. They punctuate following problems: economic problems and crisis in cattle-breeding; problems in organizing and merger of producers; demographic problems and vanishing of rural areas; a need for integral rural development and revitalization of rural regions. Instead of conclusion, the authors determine undesirable development trends and recommend the concept of rural development and rural economy in imitation of European Union.

Key words: agriculture, rural areas, problems, cattle-breeding, demography, rural development.

ЕМПИРИЈСКА АНАЛИЗА КОРИСТИ ОД УВОЂЕЊА НИЖЕ СТОПЕ ПОРЕЗА НА ДОДАТУ ВРИЈЕДНОСТ

Апстракт: У Босни и Херцеговини је тренутно актуелна иницијатива за увођење ниже стопе пореза на додату вриједност на одређене егзистенцијалне производе. С обзиром на карактеристике овог пореског облика и текућа економска дешавања, овим радом се жели указати на све предности и недостатке које би ова одлука могла произвести у босанскохерцеговачкој економији.

Кључне ријечи: Индиректно опорезивање, порез на додату вриједност, ефекти опорезивања

Јасно је да се највиши ниво јавних расхода у БДП и у Европи одржава искључиво захваљујући индиректним порезима, прије свих – порезом на додату вриједност. Порез на додату вриједност показао се и у БиХ, како га је његов творац, француски професор Лоре назвао „најефикаснијом машином за скупљање буџетских средстава“, посебно онакав какав је у БиХ: са једном стопом, најширом могућом основицом, а како се главнина ПДВ наплаћује тамо гдје је најлакше - на граници приликом увоза, Лореове ријечи изречене прије четири деценије, добијају још више на значају.

Што се тиче система ПДВ-а, све изгледа савршено, а то и јесте са аспекта пуњења буџета. Али, постоји и проблем: потрошач са дохотком од 1.000 КМ и онај са дохотком од 200 КМ нису равноправни. Онај са 1.000 КМ дохотка ће за исту потрошачку корпу платити буџету 5 пута мање пореза, од овог другог, сиромашнијег по дохотку.

Увиђајући ову неправду у опорезивању, појављују се од стране појединих политичара (додуше у предизборној кампањи) притисци на Парламент да се исправи ова силна неправда, коју се тек након пар година од увођења ПДВ-а уочили.

Циљ овога рада је да докаже да ли је увођење ниже стопе ПДВ-а стварна помоћ сиромашнијим, односно ко ће од актера приче: предлагачи закона, буџет, становништво или предузетници имати стварну корист.

Социјални ефекти пореза на додату вриједност огледају се, поред осталог, у степену регресивности. Наиме, за разлику од пореза на промет гдје су због великог броја стопа могуће комбинације које смањују регресивност пореза на промет, у малопродаји код пореза на додату вриједност то није могуће.

Емпиријска истраживања ове појаве у развијеним земљама су малобројна те не могу дати коначан одговор о размјерама регресивности, односно утицају диференцијације стопе на њезино ублажавање, односно укидање, те евентуално прогресивности. А за земље транзиције готово да и не постоје, услед чега се можда и највећа неслагања односе на питања постојања, размјера и важности регресивности пореза на додату вриједност.